

การอุปมาด้วยไฟ (อัคคี) ในอัคคิขันโธปมสูตร

An Analysis of Fire Metaphor in the Aggikhandhopama Sutta

พระครูสิริปัญญาภรณ์(สุธีร์ ตันโห)

PhrakruSiripanyaporn (Suthee Thanho)

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา วัดหัวดงนาคาย จังหวัดมหาสารคาม

Phrapariyattamma School, General Education Department

Wat HuaDongNaKhai, MahaSarakhm Province

E-mail: tanho2515@gmail.com

Received: 10 February 2021; Revised: 21 February 2021; Accepted: 5 March 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การอุปมาด้วยไฟ (อัคคี) ในอัคคิขันโธปมสูตร พบว่า ไฟ (อัคคี) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มี 4 ประเภท ใหญ่ คือ 1) ไฟคือราคะ มีกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นเชื้อ 2) ไฟคือโลภะมีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุดเป็นเชื้อ 3) ไฟคือโทสะมีมานะความถือตัว เป็นเชื้อ 4) ไฟคือโมหะมีอวิชชา ความไม่รู้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัส ออกเป็น 2 สาย คือ ราคะกับโลภะ ราคะ ตามปกติแล้วจะทรงสอนบรรพชิต โลภะจะสอนฆราวาส และโทสะ โมหะ ทั้งสองนี้ จะสอนทั้งบรรพชิตทั้ง ฆราวาส

การอุปมาด้วยเรื่องไฟ (อัคคี) ในอัคคิขันโธปมสูตร สามารถอุปมาได้ว่ามนุษย์ไม่รู้เท่าทัน ไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำให้เดือดร้อนอยู่นั้นคือไฟ เผลอเติมเชื้อแบบไม่รู้ตัว พอไฟมีเชื้อก็ทำให้ไฟแผดเผาจิตใจมนุษย์ทำให้เดือดร้อนทั้งตนเอง แล้วยังแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทำให้สังคมรอบข้างพลอยลำบากไปด้วย ไฟในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนามธรรม ที่พระพุทธองค์ ทรงใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบไฟว่าความไม่อึดด้วยเชื้อ เมื่อมีเชื้อไฟอยู่ เช่นพิน น้ำมัน ทรายใดทรายนั้นไฟก็ย่อมไม่มีวันดับ เมื่อไม่มีเชื้อไฟก็ดับ เมื่อเรารู้เท่าทันเช่นนี้แล้วก็หาทางดับเชื้อไฟคือกิเลสที่อยู่ในใจของมนุษย์ให้ได้

คำสำคัญ: การอุปมา, ไฟ (อัคคี), อัคคิขันโธปมสูตร

Abstract

This article aims to study and analyze the metaphor of fire (aggi) in the Aggi Khandhopama Sutra. It was found that there are 4 major types of fire (aggi) in Buddhist scriptures: 1) Fire is taste, touch, as fuel 2) Fire is greed, having endless desire as fuel, 3) Fire, anger, arrogance as fuel, 4) Fire, moha, having ignorance. The Lord Buddha spoke of two streams: lust and ignorance. Lobha, lust, is normally taught by the monks. Lobha teaches the lay people and the annoyance of the two of them teaches both the monks and the lay people.

The Parable of Fire (Aggi) in the Akkhandhommas Sutta It can be compared that human beings are ignorant. Didn't know that the thing that was bothering him was the fire. Accidentally add infection without knowing When the fire was fertilized, it scorched the hearts of human beings, causing trouble to themselves. It also manifests itself physically and verbally, making the surrounding society difficult as well. Fire in Buddhism, which is mostly abstract at the Buddha He used a metaphor to compare fire to being unsatisfied with fuel. When there is fuel, such as wood, oil, as long as the fire will never be extinguished. When there is no fuel, it is extinguished. When we are aware of this, then we can find a way to extinguish the fire that is the defilement that is in the human heart.

Keywords: Metaphor, Fire (Aggi), AggikhandhopamaSutta

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่สาวกแต่ละครั้ง พระพุทธองค์จะให้ความสำคัญกับทั้งผู้ฟัง และหลักธรรมที่จะทรงแสดง ในแต่ละวัน เมื่อถึงปัจฉิมยาม พระพุทธองค์จะเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงบรรทมสี่เอนไสยน้อย่างมีพระสติสัมปชัญญะ พิจารณาหรือสอดส่องเลือกสรรว่า ในวันต่อไป มีบุคคลใดที่ควรเสด็จไปโปรดเป็นการพิเศษ เมื่อทรงกำหนดพระทัยแล้วก็จะเสด็จไปโปรดในช่วงเช้า ก่อนทำภัตกิจ บุคคลผู้ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมโปรดนั้นทรงพิจารณาจากอุปนิสัยเป็นสำคัญ ไม่ทรงให้ความสำคัญกับชาติชั้นวรรณะ แต่พิจารณาจากความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของบุคคลว่าได้รับ การขัดเกลามากน้อยเพียงใด ในส่วนของหลักธรรมนั้น ก็ทรงเลือกหัวข้อธรรมให้ตรงกับอุปนิสัย และจริตของผู้ฟัง ทำให้การเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถ แก้ปัญหาของบุคคลได้ตรงจุด คือ ผู้ฟังพิจารณาไตร่ตรองตาม แล้วเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง คล้อยตามอยากนำไปปฏิบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คนที่มีโอกาสได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจึงมีทุกเพศทุกวัย ทั้งหญิง และชาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นับตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์มหาอำนาจที่นับถือพระพุทธเจ้า เช่น พระเจ้า ปเสนทิโกศล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จนกระทั่งจันทาลผู้ต่ำต้อยผู้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า เช่น นางจันทาลิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มีทั้ง คนที่กำลังมีความสุขเต็มที่และคนที่ประสบกับความทุกข์จนแทบจะเอาชีวิตไม่รอด บุคคลที่มีสภาพ ดังกล่าวนี้นี้มีหลายคน เช่น นางปฐาจาราผู้สูญเสียทั้งสามีและบุตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) บุคคลเหล่านี้เมื่อได้มีโอกาสสดับ

พระธรรม ส่วนมากเกิดความรู้ถูก เข้าใจถูก เกิดปัญญาแล้วน้อมนำธรรมไปเป็นแนวทางดำเนินชีวิตบางคนอาจพัฒนาตนได้ถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคล ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะพระพุทธรเจ้าเป็นผู้ฉลาด ในอุบายสำหรับสั่งสอนธรรม ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์อุปมาอุปไมยของพระพุทธรเจ้าว่า ทรงเป็นเหมือนนายแพทย์ผู้ฉลาดในการประกอบยารักษาโรค ดังความในสรณัตถยวรรณาตอนหนึ่งว่า “พระพุทธรเจ้าเปรียบเหมือนแพทย์ผู้ฉลาด เพราะทรงสามารถกำจัด พยาธิตือกิเลสพร้อมทั้งอนุสัย ออกได้, พระธรรมเปรียบเหมือนเภสัชยาที่ทรงปรุงถูกต้องแล้ว, พระสงฆ์ผู้มีพยานีคือกิเลสและอนุสัย อันระงับแล้ว เปรียบเหมือนหมูนที่พยาธิระงับแล้ว เพราะประกอบยา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในเรื่องเกี่ยวกับการสอนธรรมของพระพุทธรเจ้านั้น ทรงใช้เทคนิคการสอนธรรมหลายแบบ หากเรื่องนั้นเป็นนามธรรมก็จะทำให้เป็นรูปธรรม หรือ “ทรงทำของยากให้ง่าย” ธรรมะเป็นนามธรรม ละเอียดอ่อนเข้าใจยาก พระองค์ทรงมีเทคนิควิธีทำให้ง่ายขึ้น ซึ่งทำได้หลายวิธีเช่น

1) ใช้อุปมาอุปไมย บางเรื่องที่ฟังรู้ได้ด้วยอุปมาอุปไมย พระองค์ทรงใช้ เช่น ตรัส บอก เหล่าสาวกของพระองค์ว่า ธรรมะที่ทรงตรัสรู้นั้นมีมากดุจใบไม้ในป่า แต่ทรงนำมาคิดเดี่ยวเฉพาะ ที่จำเป็นจะต้องรู้ดูใบไม้ในกำมือดังนี้ เป็นต้น

2) ยกนิทานประกอบ ทรงยกนิทานชาดก (เรื่องราวของพระองค์เมื่อครั้งเป็น พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในชาติก่อนๆ) เช่น พระเวสสันดรชาดก หรือทรงนำนิทานพื้นบ้านโบราณ มาเล่า ให้ฟัง ดังเรื่อง ตาบอดคลำช้างแปดคน ต่างคนต่างคลำแต่ส่วนของช้าง แล้วเข้าใจว่าตนรู้จัก ช้าง ดีจึงทะเลาะทุบตีกัน แล้วสรุปว่า “คนที่รู้เห็นเพียงบางแง่มุมมักจะทะเลาะทุ่มเถียงกัน เพราะทิว (ความเห็น)”

3) ใช้สื่อการสอน พระพุทธรองค์ทรงใช้สื่อการสอนเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจนขึ้น ดังทรง สอนสามเณรราหุลเรื่องโทษของการพูดเท็จทั้งที่รู้ โดยทรงใช้ขันตักน้ำเทลงที่ละนิดจนหมดขันแล้ว คว่ำขันลง แล้วทรงยกขึ้นเปล่าขึ้น ตรัสสอนว่า คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ย่อมเทความดีงามออกที่ละนิด จนหมดไปในที่สุด อีกครั้งหนึ่งทรงใช้แว่นส่องหน้าเป็นสื่อในการสอนเรื่อง สติสัมปชัญญะ แว่นมีไว้ ส่องดูใบหน้าฉันใด สติสัมปชัญญะก็มีไว้กำกับตนเพื่อส่องดูเรื่องที่คิด การที่ทำและคำที่พูดฉันนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549)

บรรดาเทคนิคการสอน 3 อย่างนี้ เทคนิคการสอนที่ได้รับการยกย่อง เป็นวิธีที่โดดเด่น ที่สุดที่ทรงใช้คือ “การอุปมาอุปไมย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อุปมาโวหาร” เพราะทำให้สามารถ สื่อสารหรือแสดงเรื่องที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย การใช้เทคนิคการสอนแบบอุปมาอุปไมยนี้จึงเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่งของพระพุทธรเจ้า ดังความในคัมภีร์อุปทานตอนหนึ่งว่า “พระมุนีผู้ทรง ทราบในความคิดของสัตว์ทั้งปวง ทรงฉลาดในข้ออุปมา เพียงตรัสตอบปัญหาข้อเดียว ก็หมดความ สงสัยในข้อธรรมนั้นได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อพระพุทธรองค์สอนธรรมโดยการอุปมาอุปไมยแก่พระสาวกจนบรรลุ ธรรมเป็นพระอรหันต์ พระเถระเหล่านั้นก็เรียนรู้การอุปมาไปใช้ต่อๆ กัน จนเกิดเป็นความนิยม ในยุคต่อๆ มา สอดคล้องกับความตอนหนึ่งในคัมภีร์เถรคาถาว่า “ข้ออุปมาที่ทำให้เข้าใจได้ด้วยเนื้อความ บัณฑิตทั้งหลาย ได้แสดงไว้แล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จึงกล่าวได้ว่า การสอนแบบใช้อุปมาอุปไมยเป็นเทคนิคการสอนที่มีความสำคัญและมีประสิทธิภาพมากในพระพุทธศาสนา ธรรมที่จะสอน ด้วยวิธีอุปมาก็มักจะเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง คนที่จะสอนด้วยวิธีอุปมาได้ก็ต้องผ่านการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ไม่เช่นนั้นอาจจะสื่อสารกันผิดพลาด หรือเกิดโทษจากการใช้อุปมา การใช้อุปมาอุปไมย ในการสอนธรรมจึงควรฝึกให้ชำนาญ อีกประการหนึ่งที่ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก คือ สำหรับบุคคลบางคนหากพูดด้วยภาษา ธรรมดา หรือแบบบรรยายก็จะไม่อาจเข้าใจเรื่องที่ต้องการสื่อได้ จะต้องอาศัยการ

อุปมาอุปไมยเท่านั้น จึงจะเข้าใจ ความข้อนี้อาจคล้อยกับพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า “บัณฑิตบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความ ได้ด้วยคำอุปมา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธดำรัสนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การสอนแบบอุปมาอุปไมยมีความสำคัญ และจำเป็นมาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

สำหรับผู้ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะทราบว่า เรื่องราวการสอนธรรมแบบอุปมา อุปไมยนี้พบได้ทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในคัมภีร์ระดับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และ อนุฎีกา แต่ผู้วิจัยพบว่าในพระไตรปิฎกเล่มที่ 23 ว่าด้วยการอุปมา ในอัครคัมภีร์พระปฐมสมโพธิ ที่มีเนื้อหา เกี่ยวข้องด้วยอุปมาธรรมโดยมีการใช้เทคนิคการสอนแบบอุปมาอุปไมยตลอดทั้งเรื่อง เพื่อเตือนให้ ภิกษุทั้งหลายพากเพียรในการศึกษาปฏิบัติ ไม่ประมาทซึ่งจะเห็นได้ว่า วิธีการสอนที่เป็นหลักสำคัญ ที่ทรงใช้สอนปวงชนทั้งหลายมากกว่าวิธีอื่นก็คือ การยกอุปมาขึ้นมาสอนนั่นเอง และคำสอนก็แตกต่างกันไปตามบุคคลและโอกาส ซึ่งมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อีกทั้งยังมีความกระชับ และชัดเจนด้วยความเหมาะสมของไวยากรณ์ ที่เป็นไปในลักษณะของการแสดงธรรม หรือการอธิบาย สิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนและมีความเพลิดเพลิน ทำให้เกิดความประทับใจและซาบซึ้ง ในอรรถรสเพราะทำให้เกิดจินตนาการของผู้ฟังในลักษณะต่างๆ ทั้งที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม แม้ว่าบางครั้งการแสดงธรรมนั้นก็มีความชัดเจนแล้วแต่เมื่อนำอุปมาอุปไมยมาประกอบเข้าก็จะทำให้เกิดความงดงามทางภาษามากยิ่งขึ้น ขึ้นไป ลักษณะการอุปมาอุปไมยจะทำให้เกิดความเข้าใจชัด ในอรรถและธรรมมากยิ่งขึ้น เช่นพระองค์ทรงเปรียบอุปมาอุปไมยด้วยการเล่าเรียนที่เหมือนงูพิษไว้ ในอรรถกถาปฐมสมโพธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังข้อความมีดังนี้

บุรุษต้องการงูพิษ เทียวแสวงหางูพิษ เขาพบงูพิษตัวใหญ่จึงจับมันที่หาง งูพิษตัวนั้น สามารถที่จะกัดเข้าที่มือ แขน หรืออวัยวะใดที่หนึ่งทำให้เขาเสียชีวิตได้ นั้นเพราะว่าเขา จับงูพิษไม่ดี ฉันท, ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนธรรมแล้วไม่ไตร่ตรอง ไม่พิจารณาด้วยปัญญา มุ่งแต่จะเรียนเพื่อความรู้ไปชมผู้อื่น หรือกลัวถูกนิพนทนาว่าไม่มีความรู้ การเล่าเรียนนั้น ย่อมไม่เกิดประโยชน์แก่เธอ แต่ก่อโทษโดยส่วนเดียว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น การสอนธรรมโดยใช้เทคนิคอุปมาอุปไมยนอกจากจะมีส่วนช่วยในการทำ ความ เข้าใจแล้วยังช่วยให้เนื้อหาที่แสดงมีความไพเราะ มีความสละสลวยทางการใช้ภาษา ทำให้เรื่อง ที่สื่อสารนั้นมีความน่าอ่านและน่าฟังเพิ่มขึ้น

ไฟ (อัคคิ) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. ความหมายของไฟในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่ปรากฏเรื่องไฟ (อัคคิ) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายเรื่องไฟไว้โดยมีนัยต่างๆ กันดังต่อไปนี้

ในอัครคัมภีร์ปฐมสมโพธิ พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า การที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติดุสกปรก น่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์แต่ปฏิญาณว่าประพฤติพรหมจรรย์ เน้นใน มีความกำหนัดกล้า ยินดีการกราบไหว้ การอัญชลีกรรม การบริโภคน้ำจืด บิณฑบาต เติงตัง วิหารที่เขาถวายเป็นศรัทธา ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น และบุคคลผู้ทุศีลนั้นเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุนี้แหละ ภิกษุพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายพึงบริโภคน้ำจืด บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ของชนเหล่าใด ปัจจัยของชนเหล่านั้นจักมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาทั้งหลายจักไม่

เป็นหมัน มีผล มีกำไร ภิกษุหนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ตน เห็นประโยชน์ผู้อื่น หรือเห็นประโยชน์ทั้งสอง ก็ควรที่จะให้ประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้ จบลงแล้ว โลหิตร้อนพุ่งออกจากปากภิกษุ 60 รูป ภิกษุ 60 รูป กราบทูลว่าทำได้ยากและลาสิกขา สีกมาเป็นคฤหัสถ์ อีก 60 รูป จิตหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, 2525)

ในอาทิตตปริยายสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงไฟทั้ง 3 นี้ โปรตชฎิลพันกว่ารูป มีอรุเวลกัสสปะเป็นหัวหน้า ทรงตรัสว่า “อายตนะ 12 มีตาและรูป เป็นต้น เป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟราคะ โทสะ โมหะ ไฟ คือราคะ ย่อมเผาสัตว์ผู้กำหนดแล้ว หมกมุ่นแล้วในกามทั้งหลาย ส่วนไฟคือโทสะ ย่อมเผาชนผู้พยาบาท มีปคติฆ่าสัตว์ ส่วนไฟคือโมหะ ย่อมเผาชนผู้ลุ่มหลง ผู้ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ไฟ 3 กองนี้ย่อมตามเผาหมู่สัตว์ ผู้ไม่รู้สีกว่าเป็นไฟ ผู้ยินดีในกายตน ทั้งในภพนี้และภพหน้า สัตว์เหล่านั้นย่อมเพิ่มพูนรอก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อสุรกาย และปิตติวิสัย เป็นผู้ไม่พ้นไปจากเครื่องผูกแห่งมาร “ธรรมที่ดับไฟ 3 กองนี้ ทรงตรัสว่า” ส่วนสัตว์เหล่าใดประกอบความเพียรในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกลางคืน กลางวัน มนสิการอารมณ์ว่าไม่งามอยู่เป็นนิตย์ ย่อมดับไฟ คือ ราคะได้ ย่อมดับไฟคือโทสะได้ด้วยเมตตา และดับไฟคือโมหะได้ด้วยปัญญา อันเป็นเครื่องให้ถึงความชำแรกกิเลส “ปรมัตถ ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ชื่อว่า ไฟ เพราะอรรถว่า ลวกกลน เช่น ไฟราคะ ชื่อว่า ราคะคิ เพราะเกิดขึ้นแล้วลวกกลน คือไหม้สัตว์ทั้งหลาย ราคะเกิดขึ้นแล้วดับยาก ทำให้กลัดกลุ้ม เป็นทุกข์ในการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ การมนสิการอาการ 32 (เช่น ผมไม่งาม ขนไม่งาม เป็นต้น) และอสุภภาพนา เช่น เพ่งซากศพขึ้นอืด เป็นต้น ย่อมป้องกัน บรรเทา และละกำจัดราคะได้เมตตาภาวนาที่แผ่ไปยังทิศต่างๆ โดยนัยว่า คือขอสัตว์ทั้งหลายจงมีสุข ก็ช่วยป้องกัน บรรเทา และละโทสะได้ การเจริญวิปัสสนา ปัญญา พิจารณาขันธและอายตนะ เป็นต้น รู้แจ้งชัดความจริงของสังขารทั้งหลาย ความหลงไม่รู้ (อวิชชา, โมหะ) ก็ถูกกำจัดได้ เมื่อว่าโดยมรรค ไฟ คือราคะและโทสะ ย่อมละได้สิ้นเชิงด้วยอานาคามิมรรค, ไฟ คืออวิชชา ละสิ้นเชิงด้วยอรหัตตมรรค

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึงไฟในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า อัคคี (ไฟ 3) คือหมายถึง สิ่งที่มีการแผดเผา ทำให้เกิดความเร้าร้อนจนถึงกับทำลายล้างสิ่งต่างๆลงไปพระพุทธเจ้าทรงอุปมาภิเลสทั้ง 3 กองคือ ราคะ โทสะ โมหะ ว่ามีลักษณะเหมือนกับไฟ เพราะเมื่อกิเลสกองใดกองหนึ่ง เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล จะแผดเผาก่อให้เกิดความเร้าร้อนขึ้นภายในจิตใจ ถ้ารุนแรงก็จะแสดงออกมาในรูปของการล้างผลาญ ทำลายกัน ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง เป็นพฤติกรรมที่เรียกว่าทุจริตทั้งหลายในโลกนี้ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2535)

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวว่า คนที่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสยังต้องการอาหารทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แสงหากันไปตามวิสัยปุถุชน ท่านให้คำเปรียบไว้ว่า "กลางคืนอึดควัน กลางวันเป็นไฟ" หมายถึงการนอนไม่หลับกระสับกระส่ายมือก่ายหน้าผาก คิดจะแสวงหาอย่างนั้นอย่างนี้คิดจะกระทำเพื่อให้ได้เงิน ได้ลาภหรือสิ่งต่างๆที่ตนปรารถนา อันเป็นควันกลุ่มอยู่ในใจ เพราะมันยังมีค่า ลูกไปไหนไม่สะดวก ต้องทนอดนอนอึดควันอยู่ ครั้นถึงวันรุ่งขึ้น ก็ออกวิ่งไปตามความต้องการของ "ควัน" ที่อึดไว้เมื่อคืน นี้เรียกว่า "กลางวันเป็นไฟ" เป็นอาการของจิตใจที่ไม่ได้รับความสงบ ไม่ได้รับอาหารทางธรรมเป็นความกระหาย ไปตามอำนาจของกิเลส และค้นหา "กลางคืนอึดควัน" ร้อนรุ่มอยู่แล้วตลอดคืน "กลางวันยังเป็นไฟ" คือทั้งร้อนทั้งไหม้ อะไรไปในตัวเสร็จตลอดทั้งวันแล้วจะหาความสงบเยือกเย็นอย่างไรได้ ถ้าคนเราต้อง "กลางวันอึดควัน กลางวันเป็นไฟ" ไปจนตลอดชีวิต ถึงตายแล้ว จะเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้ลองคิดดู เขาเกิดมาทนทุกข์ทรมานจนตลอดชีวิต คือนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเฝ้าเข้าโลกไปทีเดียว โดยไม่มีสติปัญญาที่จะระงับดับไฟ ดับควันนั้นเสียเลย

บุคคลชนิดนี้จะต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคลประเภทพระพุทธรเจ้า สำหรับช่วยแก้ไขให้เบาบางลงตามส่วน เมื่อเขาได้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้องตามความเป็นจริงมากขึ้นเท่าไรวันหรือไฟก็จะลดน้อยลงเท่านั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2508)

2. ประเภทของไฟ (อัคคิ) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีการกล่าวอ้างเอาไฟหรือธาตุไฟมาเป็นเครื่องมือในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัททั้งหลาย โดยแยกเป็นประเภทได้ ดังนี้

คำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความชั่วที่จำต้องละเว้น ทำลายให้หมดสิ้น เป็นคำสอนที่มุ่งเน้นให้พุทธบริษัท กำจัดกิเลสอันเป็นต้นตอของความทุกข์ โดยยกเอาไฟมาเปรียบเทียบว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย เช่น เปรียบอกุศลมูลรากเง้าของความชั่วว่าเป็นไฟ (อัคคิ ไฟ 3) ที่เผาไหม้สรรพสัตว์ตลอดเวลา คือ (1) ราคะคิ ไฟคือราคะ (2) โทสะคิ ไฟคือโทสะ (3) โมหะคิ ไฟคือโมหะ

คำว่าไฟ หมายถึง สิ่งที่มีการแผดเผา ทำให้เกิดความเร้าร้อนจนถึงกับทำลายล้างสิ่งต่างๆ ลงไป พระพุทธรเจ้าทรงอุปมาภิเษกทั้ง 3 กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ว่ามีลักษณะเหมือนกับเป็นไฟ เพราะเมื่อกิเลสทั้ง 3 กองนี้ กองใดกองหนึ่ง เกิดขึ้นภายในใจของบุคคล จะแผดเผาก่อให้เกิดความเร้าร้อนขึ้นภายในจิตใจ ถ้าหากว่าความรู้สึกที่ประกอบด้วย ราคะ โทสะ โมหะ รุนแรงก็แสดงออกมาในรูปของการล้างผลาญทำลายทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้างเป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า ทุจริตทั้งหลายในโลกนี้

ราคะคิ ได้แก่ ความรู้สึกที่เกิดความกำหนัด รักใคร่ ยินดี ที่เกิดขึ้นจากการกำหนดอารมณ์ที่ตนได้ประสบ ว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอมรสอร่อย โผฏฐัพพะน่าจับต้อง มีความมุ่งมาดปรารถนา ที่จะได้สิ่งเหล่านั้นมาไว้ในครอบครองของตน การเกิดขึ้นนั้น อาจเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ผ่านมาในขณะนั้นๆ บุคคลไปกำหนดโดยลักษณะดังกล่าว หรืออาจจะเกิดจากการเหนียวแน่นขึ้นภายใน นึกถึงรูปที่สวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สิ่งที่น่าจับต้องในอดีตที่ตนเก็บไว้ในใจซึ่งกลายเป็นธาตุ เป็นเชื้อที่มีอยู่ภายในใจ บุคคลจะมีการจำหมายว่า รูปอย่างนั้นสวยเสียงอย่างนี้ไพเราะ กลิ่นอย่างนั้นหอม รสอย่างนี้อร่อย สิ่งอย่างนั้นน่าจับ ต้อง แล้วก็จะคิดถึงตรีนึกถึง หมกมุ่นครุ่นคิดในเรื่องเหล่านั้น จนก่อให้เกิดความเร้าร้อนขึ้นภายในใจ คือ มีความต้องการที่จะได้สิ่งเหล่านั้นไว้ในครอบครอง เมื่อความรู้สึกแรงขึ้นก็จะกลายเป็นความเร้าร้อนภายในใจ เผาผลาญใจของบุคคล ถ้าหากว่าเกิดขึ้นมากก็จะเผาผลาญมากจนจิตใจกระสับกระส่ายเร้า ร้อน บุคคลสามารถสังเกตได้ว่า เมื่อใจไปตรีนึกถึงอารมณ์ในลักษณะนี้ก็จะทำให้ไขว่คว้าปรารถนา จนถึงเป็นการแสวงหา ถ้าความรู้สึกกำหนดรุนแรงก็ออกมาในลักษณะ ของการประพฤติดิต ในทางประเวณี เป็นต้น จากนั้นก็อาจจะถึงกับมีการต่อสู้กัน ประหัตประหาร กัน เพลิงราคะก็แผดเผาจิตใจจนถึงกับเสียอวัยวะ ชีวิต ร่างกายของบุคคลนั้นในที่สุด

โทสะคิ ไฟ คือ โทสะ ได้แก่ ความเร้าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความไม่ยินดีไม่พอใจความหงุดหงิด ความโกรธ คือ ความอาฆาต พยาบาท โดยกำหนดหมายรูปว่าไม่ดี เสียงไม่ไพเราะกลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สิ่งนั้นไม่น่าจับต้อง แล้วก็จะตรึกด้วยความไม่พอใจ ไม่ยินดีในสิ่งเหล่านั้น บางครั้งอาจจะกระจายออกไปอย่างที่ทรงแสดงในรูปของ อาฆาตวัตถุ คือวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตพยาบาท เช่นคิดว่าคนนั้นเคยทำอันตรายแก่เรา คนนั้นได้เคยทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นได้เคยทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ศัตรูของเรา ซึ่งเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้ว แต่นำมาคิดด้วยความโกรธ ความไม่พอใจ บางครั้งก็จะคิดว่าคนนั้นกำลังจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นกำลังทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นกำลังทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา ความโกรธเกิดขึ้นเพราะปรารถนาการกระทำของบุคคลอื่นในขณะปัจจุบัน และซ้ำร้ายไปยิ่งกว่านั้นบางครั้งจะมีการคิดใน

ลักษณะของการคาดหมายว่าคนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นอาจจะทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่เป็ศัตรูของเรา จากนั้นไฟ คือ ความโกรธ ความประทุษร้าย ความอาฆาตพยาบาท ก็จะเกิดขึ้นเผาผลาญใจของบุคคล

โมหัคคิ ไฟ คือ โมหะ จะสำแดงตัวออกมาในลักษณะของความแข็งขี้ม หงอยเหงาห่อถอย หดหู่ จนถึงกับรู้สึกขำเย้นในอารมณ์ทั้งหลาย บางครั้งก็จะออกมาในรูปของความฟุ้งซ่าน ชัดส่ายไปของจิตใจ บางครั้งก็ออกมาในรูปของความไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องต่างๆ จนถึงกับไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช้ประโยชน์ไฟทั้ง 3 ประการนี้ ไฟ คือ รากะ มีโทษน้อยแต่คล้ายได้ช้า เกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิมใจกัดกร่อนใจอยู่เป็นเวลานาน ไฟ คือ โทสะ มีโทษมากแต่คล้ายได้เร็ว ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เวลาเกิดความโกรธขึ้นมา คนนั้นจะโกรธอยู่นานไม่ได้ ความโกรธจะเริ่มลดแต่ถ้าปริมาณความโกรธแรง คนหยุดความโกรธไว้ไม่ได้ จะทำจะพูดออกมาในลักษณะที่รุนแรง ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นติดตามมา ส่วนไฟ คือ โมหะ นั้นเป็นความหลง ความมกมาย ความไร้เหตุผล มีโทษมากจนถึงเป็นมิจฉาภิภูฏ และจะหายไปจากจิตใจของบุคคลได้ช้าที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุป หลักสามประการนี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพราะเมื่อบุคคลมีรากะในเรื่องใด โมหะก็จะตามมา เมื่อมีสิ่งใดมากระทบกับโมหะนั้น ก็จะบันดาลโทสะในที่สุด บุคคลใดเปิดโอกาสให้อุกศลมูลนี้พอกพูนอยู่ในใจ ก็จะกลายเป็นบุคคลที่วนเวียนอยู่กับการคิดผิด ทำผิด มองอะไรผิดๆ ไม่อาจหลุดพ้นไปสู่อิสระภาพทางความคิดและปัญญาได้

วิเคราะห์การอุปมาด้วยไฟ (อัคคิ) ในอัครคัมภีร์โธปมสูตร

อัครคัมภีร์โธปมสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยการอุปมาด้วยกองไฟ ซึ่งเป็นการอุปมาที่ต้องการให้ทราบถึงผลวิบากกรรมที่จะได้รับของภิกษุผู้ศรัทธาที่จะได้รับ ถือว่าเป็นพระสูตรที่สำคัญ หากจะศึกษาเรื่องอัครคัมภีร์โธปมสูตรให้ถูกต้องสิ่งที่ต้องศึกษา ประเด็นสำคัญ ไปตามลำดับดังนี้

1. ความสำคัญการอุปมาด้วยไฟ (อัคคิ) ในอัครคัมภีร์โธปมสูตร

ไฟ (อัคคิ) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก และอรรถกถา ได้ให้ความหมายว่าเป็นกิเลสเป็นรากเหง้าหรือต้นเหตุแห่งความชั่วทั้งปวง คือรากะ โทสะ และโมหะ เป็นของต่ำ เลว ทรมาน ทำให้เสื่อมทำให้เศร้าหมอง เปรียบได้ดังไฟมีลักษณะเป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟ 3 กอง คือรากะ โทสะ และโมหะนี้ ร้อนเพราะ อายุตนะภายใน อายุตนะภายนอก วิญญาณ ผัสสะ ร้อนเพราะอริชา ตัณหา อุปาทานที่ เข้าไปยึดมั่นถือมั่น เนื่องจากไม่มีวิชาที่ มองเห็นตามความเป็นจริง หลงยึดว่า เป็นตัว เป็นตน เป็นมลทิน เป็นสิ่งเศร้าหมอง มีแต่ โทษ จัดเป็นอกุศลธรรม ก่อให้เกิดความ เดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น กิเลสทั้ง 3 ประเภท รวมเรียกว่าอกุศลมูล ลักษณะของกิเลสในพระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1) กิเลสอย่างหยาบ เป็นกิเลสที่ แสดงออกทางกาย และทางวาจา คือกายทุจริต 3 ประการ มีการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และ การประพฤติดิฉินกาม ทางวาจาทุจริต 4 ประการ คือ การพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และการพูดเพ้อเจ้อ อันเป็นเหตุ ทำให้เดือดร้อน ที่ปรากฏขึ้นมากมายในสังคมปัจจุบัน ดังนั้น การดำเนินชีวิตด้วยความไม่รู้ ในโทษภัย และหลงมกมายไปตามอำนาจแห่งกิเลส จึงเป็นชีวิตที่ไร้คุณค่าไร้ประโยชน์ และยังจะทำให้ประสบกับความทุกข์ในกายภาค หน้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2) กิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่มีอำนาจต่อจิตใจ ทำให้ไม่สงบ คุกรุ่น เศร้า หมอง เป็นทุกข์ กลัดกลุ้มรุมเร้าจิตใจให้เดือดร้อน กระวนกระวาย ไม่แสดงออกทางกายและ ทางวาจา ทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลงไป

ตาม อำนาจของกิเลสนั้นๆ บั่นทอนความสุข (ชาญยุทฺธ หาญชนะ, 2561) ความสงบของจิตใจ คอยกางกั้น ขัดขวางจิตไม่ให้เห็นสภาพตามความเป็นจริง ปิดกั้นบดบังปัญญามีให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดแล้ว จะทำให้ จิตใจของผู้นั้นถดถอยต่ำลง

3) กิเลสอย่างละเอียด กิเลสที่ผูกมัด จิตใจไว้กับทุกข์ เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่ สะสมอยู่ใน ภวังคจิต หรือ จิตไร้สำนึกของคนเรา ถ้ายังไม่มีอารมณ์ภายนอกมากระทบแล้ว กิเลสชนิดนี้ก็ยังนอนสงบอยู่ ไม่แสดงอาการปรากฏออกมาให้เห็น เป็นกิเลสที่ละเอียดอย่างยิ่งและนอนเนื่องอยู่ในชั้น สันดานของทุกคน จะแสดงตัวก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยมากระตุ้น อุปมาเหมือนตะกอนที่นอนอยู่กันแน่น น้ำในแก้วดูใสสะอาด ถ้าไม่ สกปรก ให้ดีจะมองไม่เห็นตะกอนที่สะสมอยู่เบื้อง ล่าง แต่เมื่อได้น้ำนั้นถูกรบกวน เมื่อนั้นตะกอนจะฟุ้งขึ้น ตามแรงกระทบที่น้ำทันทีกิเลสชั้นนี้เรียกว่า “อนุสัยกิเลส” กิเลสอย่างละเอียดแบ่งได้เป็นสังโยชน์และอนุสัย กิเลส สรุปว่า กิเลสจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ กิเลสอย่างหยาบ คือ โลภะ โทสะ โมหะ กิเลสอย่างกลาง คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสอย่าง ละเอียด คือโลภะ โทสะ โมหะ

กระบวนการเกิดของกิเลสตาม หลักปฏิจกสมุปบาท ซึ่งแสดงความจริงตาม กระบวนการของมันเอง ที่ เป็นไปตาม ธรรมชาติล้วนๆ การเกิดและการดับของทุกข์ อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นไปในแบบสัมพันธ์กัน เป็น ระบบวงจรที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ โดยมีอวิชชา(ความไม่รู้) เป็นตัวเริ่มต้น แม้ อวิชชาจะได้ชื่อว่าเป็น ประธาน แต่อวิชชาก็ ยังมีเหตุหรืออสังขยเหตุปัจจัยอื่น อุปมา ดัง เมล็ดพืชที่จะงอกงามขึ้นได้จำเป็นต้องมี เหตุคือดินและน้ำเป็นปัจจัยในการงอกขึ้นเป็นต้น ฉนั้นใด เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายจึงเปรียบได้ดั่งเมล็ดพืชที่ต้อง อาศัยเหตุต่างๆ มาเป็นปัจจัย ดังที่แสดงในวงจรปฏิจกสมุป บาท ซึ่งเปรียบได้ดั่งดินและน้ำมาเป็นปัจจัย จึงจัก เติบโตขึ้นเป็นความทุกข์ได้ฉนั้น กระบวนการธรรมดังกล่าวนี้ ได้แก่ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส กระบวนการ เกิดของกิเลส จะอยู่ภายใต้ กฎปฏิจกสมุปบาทอันเป็นไปตามกฎที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ จึง เกิด” กระบวนการเกิดของกิเลส คือกระบวนการธรรมที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กันในรูป กระแสแห่งความ เป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกันมีลักษณะสัมพันธ์กับอารมณ์หรือสิ่งเร้าแบบเป็นระบบวงจรโดยไม่มีจุดเริ่มต้น และจุดจบ โทษของรากเหง้าของกิเลส ได้แก่ ราคะมีโทษน้อย แต่คลายช้า โทสะมีโทษมาก แต่คลายเร็ว โมหะ มีโทษมาก แต่คลายช้า จะ เห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันในการให้ผล ของความชั่วที่กระทำ ขึ้น ทั้งทางกาย ทาง วาจา และทางใจที่เป็นอกุศลกรรมที่เป็นเหตุ แต่ที่เหมือนกันคือให้ผลเป็นความทุกข์ ทั้งหมดเสมอ และยัง เป็นเหตุปัจจัยส่งผลไป ให้ได้รับโทษทั้งในโลกนี้และโลกหน้าทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร และที่ สำคัญที่สุด โทษของกิเลสสามารถขัดขวางการทำความ มรรค ผล นิพพาน

2. ประเภทการอุปมาด้วยไฟ (อัคคี) ในอัคคิขันธปมสูตร

คำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความดีที่จำเป็นต้องปฏิบัติพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงไฟ 3 กอง ที่มวล มนุษย์พึงทำการบูชา พึงปรนนิบัติให้ดีตามสมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ ได้แก่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาลาภาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539)

ไฟประเภทที่ 1 คือ มารดาบิดาที่ควรเคารพบูชา (อาหุเนยยัคคี) ผู้ที่บุตรธิดาพึงทำการบูชาปฏิบัติต่อ ท่านทั้งสองให้อยู่ดีกินดี มีความยำเกรง เชื่อฟังคำสอนของท่าน ดังพระพุทธพจน์ว่าภิกษุทั้งหลาย มารดาและ บิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้น ชื่อว่ามีพรหม มารดาและ บิดาเป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีบุรพาจารย์ มารดา และบิดา เป็นผู้อันบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใด บูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีบุรพเทพ

มารดาและบิดาเป็นผู้อุปการะทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบูชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามิอาหุเนยบุคคล ภิกษุทั้งหลาย คำว่าพรหมบุรพาจารย์ บุรพเทพอาหุเนยบุคคล นี่เป็นชื่อของมารดาและบิดา ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดา เป็นผู้มียุพาการะมาก เป็นผู้ประคบประมงเลี้ยงดูบุตร เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ใจความแห่งพุทธพจน์ที่แสดงถึงไฟประเภทที่ 1 อาหุเนยอัคคีบุคคลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบิดามารดาว่าประกอบด้วยบทบาทและหน้าที่ในการเลี้ยงดูอบรมบุตรธิดาด้วยฐานะ 4 ประการ ได้แก่

1) เป็นพระพรหมของบุตรธิดา ผู้สร้างชีวิตของบุตรธิดา ด้วยการแสดงโลก นำเสนอโลกนี้แก่บุตรธิดาอย่างถูกต้องอันจะเป็นพื้นฐานสำหรับเตรียมบุตรธิดาให้พร้อมที่จะเข้าสู่สังคมและเลี้ยงดูด้วยคุณธรรม คือพรหมวิหารครบ 4 ประการ ได้แก่ (1) เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาจะให้มีความสุข มีใช้รักเกี่ยวข้องกับกามราคะ (2) กรุณา ความห่วงใย ความสงสาร (3) มุทิตา ความบันเทิงหรือเบิกบานใจ (4) อุเบกขา ความวางเฉย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บิดามารดา ได้ชื่อว่าเป็นพรหมของลูก เพราะท่านมีพรหมวิหารทั้ง 4 ต่อบุตร คือ (1) ปรารถถึงบุตรในครรว่าเมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรคมิได้หนอ ดังนี้ ได้แก่ เมตตา (2) เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่ เหลือบยุ้งเป็นต้นกदनอนหลับยากหรือร้องไห้ ความสงสารก็เกิดขึ้นแก่บิดามารดา ดังนี้ ได้แก่ กรุณา (3) เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงาม ก็ย่อมมีจิตเบิกบาน ดังนี้ ได้แก่ มุทิตา (4) เมื่อบุตรธิดา มีภรรยาและสามี อยู่ครองเหย้าเรือนต่างหากแล้ว ความวางเฉยย่อมมีแก่บิดามารดาด้วยเหตุเห็นบุตรสามารถตั้งตนได้แล้ว ดังนี้ ได้แก่ อุเบกขา

2) เป็นบุรพเทพของบุตรธิดา เพราะท่านคอยป้องกันคุ้มภัย และคอยเอาใจใส่ ไม่ให้บุตรธิดา ได้รับความอันตรายใดๆ ทุกอย่างทุกประการ ท่านเลี้ยงดูมาก่อนผู้มีความปรารถนาดีคนอื่นๆ

3) เป็นบุรพาจารย์ของบุตรธิดาเป็นครูอาจารย์คนแรกผู้สอนความรู้พื้นฐานในการดำเนินชีวิต

4) เป็นอาหุเนยบุคคลหรือพระอรหันต์ของบุตรธิดา โดยมีความสุจริตบริสุทธิ์ใจต่อลูก และเป็นตัวอย่างในทางคุณธรรมความดีงามควรค่าแก่การเคารพบูชาของบุตรธิดา

บุตรพึงปฏิบัติชอบต่อบิดามารดา 5 ประการ ได้แก่

1) ท่านได้เลี้ยงเรามาแล้ว เราเลี้ยงท่านตอบ

2) ช่วยทำงานให้ท่าน

3) สืบทอดวงศ์ตระกูล

4) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา 5 ประการ ได้แก่

1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

2) สอนให้ตั้งอยู่ในความดี

3) ให้ศึกษาศิลปะวิทยาการต่างๆ

4) หาคุ้มครองที่เหมาะสมให้

5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

ไฟประเภทที่ 2 ได้แก่ สมณพราหมณ์ ที่ควรแก่ทักษิณา (ทักษิณียัคคิบุคคล) ในสังคาลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบทบาทหน้าที่ของพระภิกษุและชาวบ้านที่ต้องปฏิบัติต่อกันจึงจะได้ชื่อว่า ได้ช่วยกัน

รักษาสถาบันพระพุทธศาสนาเถรวาทให้มั่นคงไว้ได้ กล่าวคือ พระองค์ทรงจัดพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นทิศเบื้องบน (อุपरิมทิศ) ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ชาวบ้านพึงปฏิบัติบำรุงท่านด้วยหลัก 5 อย่าง ดังนี้

- 1) จะทำอะไรต่อท่านก็ทำด้วยเมตตา
- 2) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
- 3) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา
- 4) ไม่ปิดประตู คือ ไม่ห้ามไม่ให้เข้าบ้าน
- 5) ให้อำมิสทาน คือ สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค

ฝ่ายพระภิกษุสามเณรเองเมื่อได้รับบำรุงเช่นนี้จากชาวบ้านแล้ว ก็ต้องอนุเคราะห์ชาวบ้านทั้งหลาย ด้วยหลัก 5 อย่าง ดังนี้

- 1) สอนห้ามมิให้ทำความชั่ว
- 2) สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจที่งาม
- 4) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หรือที่ฟังแล้วให้แจ้งชัดขึ้น
- 5) บอกทางสวรรค์ให้ คือ สอนให้ทำความดี เช่น ให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ทิศที่ 6 นี้จัดเป็นทิศที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรง เสียสละทั้งฝ่ายพระสงฆ์และชาวบ้านอย่างมากทีเดียวจึงจะสามารถดำรงพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ได้ ขณะที่ชาวบ้านอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 โดยตั้งจิตกุศล มุ่งหมายใจจะทำวัดให้ดีเป็นแหล่งนาบุญ และเปิดประตูทั้งประตูบ้านและประตูใจที่จะรับพระธรรมคำสอน พระสงฆ์ก็ตั้งจิตอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงามคิดหวังให้ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่กันด้วยดีมีความสุข ปราศจากการเบียดเบียน และใส่ใจให้ความรู้แนะนำสั่งสอนพ่อแม่เรือนและลูกหลานของเขาให้เจริญงอกงามในบุญที่จะทำชีวิตให้ดี มีความสัมพันธ์อันเกื้อกูล แต่ไม่เลยเถิดจนกลายเป็นคลุกคลี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

ไฟประเภทที่ 3 คือ บุตรภรรยา และคนในปกครอง (คหปตคคิ) ส่วนสามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันตามหลักปฏิบัติต่อไปนี้

สามีพึงปฏิบัติชอบต่อภรรยา 5 ประการ ได้แก่

- 1) ยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยา
- 2) ไม่ดูหมิ่นดูแคลน
- 3) ไม่นอกใจ
- 4) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้
- 5) ให้เครื่องประดับตามโอกาสอันควร

ภรรยาพึงปฏิบัติชอบต่อสามี 5 ประการ ได้แก่

- 1) จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย
- 2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งฝ่ายสามีและฝ่ายตนด้วยดี
- 3) ไม่นอกใจ
- 4) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ด้วยดี

5) ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักธรรมตามทศ 6 นี้ หากสามารถปฏิบัติตามได้ ก็จะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ได้ง่าย ดังนั้น หลักธรรมอันเป็นเครื่องเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ประสานจิตใจเป็นหนึ่งเดียว (สังคหัตถ์ 4) ซึ่งมีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

- 1) สงเคราะห์กันด้วยปัจจัย 4 (ทาน)
- 2) พุดจากันด้วยคำสุภาพไพเราะ เป็นประโยชน์ (ปิยวาจา)
- 3) ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกัน (อัตถจริยา)
- 4) รู้จักวางตนให้ถูกต้องตามฐานะ โอกาส สถานที่ (สมานัตตตา) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากการศึกษาคำสอนเรื่องไฟเปรียบกับความดีที่จำต้องปฏิบัติพอสรุปได้ว่า ไฟทั้ง 3 กองที่มนุษย์พึงทำการบูชา พึงปรนนิบัติให้ดีตามสมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ คือ อาหุเนยยัคคี มารดาบิดาที่บุตรควรเคารพบูชา ควรปฏิบัติเลี้ยงดูให้ดีตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาว่าบุตร ต้องรู้จักหน้าที่ของบุตรว่าต้องทำหน้าที่ของตนเองอย่างไรเพราะการบำรุงมารดาบิดาถือว่าเป็น มงคลอันสูงสุดของลูก ๆ ถ้าหากว่าบุตรทั้งหลายปฏิบัติผิดในมารดาและบิดาทั้ง 2 นั้น ย่อมบังเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น

เพราะเหตุนี้ ถึงแม้มารดาและบิดา จะมีได้ตามเผ่าลาญอยู่ก็จริง ถึงกระนั้นท่านทั้ง 2 ก็ยังเป็นปัจจัยแก่การตามเผ่าลาญ อยู่ ดังนั้น ท่านเรียก มารดา บิดาว่า อยู่ ดังนั้น ท่านเรียก มารดาบิดาว่า อาหุเนยยัคคี ที่เรียกว่าอัคคี เพราะเป็นเหตุให้บุตรผู้ปฏิบัติผิดต้องถูกเผาไหม้ในนรกได้ ทักษิณเวยยัคคี ไฟที่ควรแก่ทักษิณา ได้แก่ สมณพราหมณ์ภิกษุสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผู้ควรรับทักษิณา ภิกษุสงฆ์นั้น ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่พุทธศาสนานิกชนทั้งหลายการประกอบไว้ในกัลยาณธรรมทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ในสภาวะ 3 คือ 5 คือ 10

การบำรุงสมณะและพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม คฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติผิดในภิกษุสงฆ์นั้น คำ บริภาษซึ่งภิกษุสงฆ์ ย่อมบังเกิดในอบายทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์นั้น ท่านจึงเรียกว่า ทักษิณเวยยัคคี ไฟคือทักษิณเวยยัคคี เพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติไม่ถูกต้องในภิกษุสงฆ์ถูกไฟเผาไหม้ในนรกได้ คหปตคคี ไฟ คือคหปติในโลกนี้มีบุตร ภรรยา ทาส คนใช้ หรือกรรมกร สามเณรดูแลให้เสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัยแก่บุตรภรรยา และคนรับใช้ ภรรยาควรปฏิบัติต่อสามีเปรียบดังพ่อคนที่ 2 ไม่ประพฤตินอกใจทำหน้าที่ของภรรยาให้ถูกต้องถ้าปฏิบัติ

องค์ความรู้ที่ได้รับ

การอุปมาด้วยเรื่องไฟ (อัคคี) ในอัคคิขันธปมสูตร พบว่า อุปมาได้ว่ามนุษย์ไม่รู้เท่าทัน ไม่รู้ว่าสิ่งที่ทำให้เดือดร้อนอยู่นั้นคือไฟ เผลอเดิมเชื่อแบบไม่รู้ตัว พอไฟมีเชื้อก็ทำให้ไฟแผดเผาจิตใจมนุษย์ทำให้เดือดร้อนทั้งตนเอง แล้วยังแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทำให้สังคมรอบข้างพลอยลำบากไปด้วย ไฟในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนามธรรม ที่พระพุทธองค์ ทรงใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบไว้ว่าความไม่อึดด้วยเชื้อ เมื่อมีเชื้อไฟอยู่ เช่น ฟิน น้ำมัน ทรายใดทรายนั้นไฟก็ย่อมไม่มีวันดับ เมื่อไม่มีเชื้อไฟก็ดับ เมื่อเรารู้เท่าทันเช่นนี้แล้วก็หาทางดับเชื้อไฟคือกิเลสที่อยู่ในใจของมนุษย์ให้ได้โดยปกติ นั้น น้ำในแม่น้ำยังมีเวลาพร่อง หรือเต็มฝั่ง แต่ค้นหาความอยากความต้องการนั้น มีแต่พร่องอย่างเดียวไม่มีเวลาเต็มเลย เพราะได้เท่าไรก็ไม่พอ ได้ภูเขาทอง

มาลูกหนึ่งแล้ว ก็ยังอยากได้ลูกที่สองอีก ที่สามอีก เพราะฉะนั้น เมื่อเรารู้แบบนี้แล้วก็หาทางกำจัดเชื้อไฟ เหล่านั้นก่อนที่ไฟนั้นจะได้เชื้อ เพราะเมื่อไฟได้เชื้อก็จะทำให้ไฟนั้นลุกลามยิ่งขึ้น ไหมไม่มีอะไรเหลือ

ซึ่งไฟ 4 อย่างนี้ถ้าเกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์แล้วถ้าไม่รู้เท่าทันไม่ดับเชื้อไฟนั้นแล้วจะเป็นอันตรายต่อสังคม เป็นอย่างมหาศาลโดยเฉพาะไฟคือโทสะถ้าไม่ดับไฟก็จะสามารถทำลายล้างได้ ทำให้ประเทศทั้งประเทศ เตือร้อน วุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด แต่ในขณะที่เดียวกันเราใช้ประโยชน์จากไฟในทางวิทยาศาสตร์หรือไฟ ที่เราเห็น เป็นรูปร่าง ถูกต้องสัมผัสได้อย่างมากมาย ถ้าหากไฟนั้นได้รับการควบคุม หรือจำกัดอยู่ในที่ที่สมควร และเหมาะสม ทุกข์โทษ ที่เกิดจากไฟก็ย่อมไม่เกิดขึ้น ไฟคือราคะ มีโทษน้อยแต่คลายได้ช้า เกิดขึ้นแล้วจะเป็นสนิม ใจ กัดกร่อนใจอยู่เป็น เวลานาน ไฟ คือ โทสะ มีโทษมากแต่คลายได้เร็ว ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เวลาเกิดความโกรธ ขึ้นมา คนนั้นจะโกรธอยู่นานไม่ได้ ความโกรธจะเริ่มลดแต่ถ้าปริมาณความโกรธแรง คนหยุดความโกรธไว้ไม่ได้ จะทำอะไรออกมาในลักษณะที่รุนแรง ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นติดตามมา ส่วนไฟ คือโมหะ นั้นเป็นความ หลง ความมกมาย ความไร้เหตุผล มีโทษมากจนถึงเป็นมัจฉาวิภูฏี และจะหายไปจากจิตใจของบุคคลได้ช้าที่สุด

สรุป

ไฟ (อัคริ) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า มี 4 ประเภท ใหญ่ คือ 1) ไฟคือราคะ มีกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นเชื้อ 2) ไฟคือโลภะมีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุดเป็นเชื้อ 3) ไฟคือโทสะมี มาณะความถือตัว เป็นเชื้อ 4) ไฟคือโมหะมีอวิชชา ความไม่รู้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัส ออกเป็น 2 สาย คือ ราคะกับโลภะ ราคะตามปกติแล้วจะทรงสอนบรรพชิต โลภะจะสอนฆราวาส และโทสะ โมหะ ทั้งสองนี้ จะ สอนทั้งบรรพชิตทั้งฆราวาส พระพุทธศาสนาก็ได้แสดงแนวทางของการเปรียบเทียบ สิ่งที่มีคุณและโทษของไฟ เช่นกันถ้าหากเราไม่ปฏิบัติบำเรอ หรือไม่ดูแลอย่างเหมาะสม สิ่งเหล่านั้นก็จะทำให้เกิดทุกข์ โทษแก่บุคคล เช่นเดียวกัน พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงไฟ 3 กอง ที่มวลมนุษย์พึงทำการบูชา พึงปรนนิบัติให้ดีตาม สมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ ได้แก่ ไฟ คือ มารดาบิดาที่ควรเคารพบูชา (อาหุเนยยัคคิ) ไฟที่ควรแก่ทักษิณา ได้แก่ สมณพราหมณ์ (ทักษิณเนยยัคคิ) ไฟ คือ บุตรภรรยา และคนในปกครอง (คหปตัคคิ) ถ้าหากว่าบุตร ทั้งหลายปฏิบัติผิดในมารดาและบิดา ทั้ง 2 นั้น ย่อมบังเกิดในอบาย มีนรกเป็นต้น การบำรุงสมณะและ พราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ใน ธรรม คฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติผิดในภิกษุสงฆ์นั้น ค่า บริภาษซึ่งภิกษุสงฆ์ ย่อมบังเกิดในอบาย ทั้งหลาย คหบดีในโลกนี้มีบุตร ภรรยา ทาส คนใช้ หรือกรรมกร สามเณรดูแลให้เสียผ้า ให้ที่อยู่ให้ อาศัยแก่บุตร ภรรยา และคนรับใช้ ภรรยาควรปฏิบัติต่อสามีเปรียบดังพ่อคนที่ 2 ไม่ประพฤตินอกใจทำหน้าที่ของภรรยาให้ ถูกต้องถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือประพฤตินอกใจในสามี ไฟคือ คหปตัคคิ ก็จะไหม้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะฉะนั้นควรทำความเข้าใจเรื่องไฟในทัศนะทางวิทยาศาสตร์ และไฟในทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อที่จะได้นำมาประพจน์ปฏิบัติกันได้อย่างถูกต้อง

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- _____. (2543). บุญ-บาปมีที่เกี่ยวแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2535). ธรรมปริทรรศน์ 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม:มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). แก่นพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์ จำกัด.

